

Дорошко М.С.,* Костіна М.**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджується питання забезпечення національно-культурних прав української в Російській Федерації. Особлива увага звертається на досягнення сторін в процесі забезпечення прав меншин та на політичне значення питання культурних прав меншин.

Ключові слова: Україна, РФ, меншина, культура.

Исследуется проблема защиты национально-культурных прав украинцев в Российской Федерации. Особенное внимание обращается на ситуацию в сфере обеспечения прав меньшинств.

Ключевые слова: Украина, РФ, меньшинство, культура.

The problems of the Ukrainian minority activity in the Russian Federation are investigated. Particular attention is paid to the advance of the parties in the process of ensuring the minority rights and to the political importance of the issue of the minorities' cultural rights.

Key words: Ukraine, the Russian Federation, minority, culture.

З набуттям незалежності Україна стала перед проблемою вибору моделі етнополітичного розвитку. В цьому контексті важливим питанням стало забезпечення належної підтримки української меншини, зокрема в Росії. До найчисельніших з усіх груп української діаспори відноситься українська спільнота в Російській Федерації. За даними перепису 1989 року, в цій країні проживало понад 4,3 млн. українців, що становило 2,9% усього населення. Проте, в українській (часом і в російській) пресі називаються цифри від 10 до 20 мільйонів українців, які вираховуються авторами шляхом екстраполяції показників природного приросту українського населення та його міграційних припливів [1]. Вочевидь, що такі припущення мають реальну основу й цілком можливі, проте відсутність глибокого наукового дослідження цього питання не дозволяє оперувати такими показниками офіційно. Проте парадоксальним є те, що правове забезпечення діяльності української меншини в РФ є гіршим, аніж в низці західних країн, де чисельність і відсоток українців є значно меншим.

Мета і завдання дослідження – дослідити проблеми забезпечення національно-культурних прав українців в РФ, особливий акцент робиться на роль української меншини в двосторонніх відносинах.

---

* доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** студентка 4 курсу спеціальності «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ці питання досліджувалися такими авторами, як Г. Андреєва, О. Антонюк, В. Бородюк, В. Ідзьо, Л. Лойко, В. Сніжко, О. Стадніченко, А. Хідекелі, та багато інших.

Багатовікова спільна історія України й Російської Федерації сприяла формуванню численних національних груп українців у Росії та росіян в Україні. Тому з проголошенням незалежності перед державами постало важливе завдання розвитку та задоволення їхніх національно-культурних потреб. Реалізація цього проходила у двох площинах: проведення державної національної політики та діяльність самих громад.

Розвиток культурного життя українців у Російській Федерації відбувався здебільшого за активної участі українських національно-культурних організацій. Роль держави в цьому процесі була значно меншою. Російська Федерація через своє національне розмаїття та велику територію просто не могла однаково повно забезпечити культурні потреби всіх етносів своєї країни. Тому поступово вона стає на шлях розбудови національно-культурних автономій та перекладає розв'язання цього питання з федеральних на місцеві органи влади. Усе це визначило особливості організації українських громад та вплинуло на рівень їх культурологічної діяльності. У Російській Федерації українські громади створювались за територіальним принципом, не мали філіалів та розвивались у межах компактно заселеної території. Кожна громада була автономною й самостійною. Звичайно, існувало всеросійське об'єднання українців Росії, але воно було швидше координуючим органом, тому громади переймалися передусім власними проблемами та сприяли підтримці української культури. Їхня діяльність була вкрай необхідною, оскільки з боку держави, у першій половині 90-х років XX століття для потреб українців не було створено жодного культурно-освітнього закладу. Ситуація почала змінюватись лише з другої половини 1990-х років. За підтримки урядів України й Російської Федерації в м. Москві розпочали свою діяльність Український культурний центр, всеросійські фестивалі та програми розвитку української культури. Зусиллями ряду громадських об'єднань було відкрито школи, бібліотеки, газети, діяльність частини з яких фінансувалась бюджетом Російської Федерації. Однак, незважаючи на це, кількість згаданих закладів була незначною й не задовольняла всіх потреб українців. Так, школи, газети, культурні центри, бібліотеки діяли лише в місцях компактного проживання українців. На іншій території Росії, де відсоток українців був незначним, їхня наявність була рідкістю. Це ускладнювало задоволення національно-культурних потреб українців та розвиток української культури в Російській Федерації.

У 1989 році в Російській Федерації існувала досить потужна система українських національно-культурних товариств. Активну діяльність проявляло створене в квітні 1989 року об'єднання «Славутич» у Москві очолюване першим українським льотчиком-космонавтом П. Поповичем. Воно проводило культурно-патріотичну роботу серед майже 450-тисячної московської української громади. З його ініціативи в Москві було створено українську школу, бібліотеку, проходили дні української культури, Шевченківські вечори, організовувалися факультативи з вивчення української мови при російських школах, регулярно проводилися зустрічі з українською громадськістю російської столиці [2]. При товаристві видавалася україномовна газета «Український кур'єр». У Москві також діяв створений у 1988 році Український молодіжний. Водночас діяли українські товариства і в інших регіонах Росії. Так, в Ростовській області пропаганду української культури здійснював Український Конгрес. Розвивалося національно-культурне життя у Воронезькій області. В обласному центрі діяли об'єднання «Просвіта» і центр культури «Відродження». Останній, зокрема, проводив дні української культури, влаштовував концерти української пісні, демонстрував українські фільми. Товариство української мови Т. Шевченка «Просвіта» організувало вивчення української мови при середній школі № 11 Воронежа, відкрило бібліотеку української книги [2].

Певна робота проводилася і на Кубані. В жовтні 1990 року в Краснодарі відбувся Установчий з'їзд кубанських козаків «Козачий круг». У Краснодарі, в станиці Саратовська діяли осередки «Просвіти». Великою популярністю користується Кубанський козачий хор, в репертуарі якого представлені українські пісні і танці. В Краснодарі видавалася українська газета «Козацьке слово». У травні 1989 року було утворено Українське культурне товариство в Мурманську, при якому видавалася газета «Українське слово». У червні 1990 року відкрито Шевченківську бібліотеку, де влаштовувалися культурні вечори та працював гурток української пісні. Пробуджувалося національно-культурне життя в Башкирії. В цьому регіоні було відкрито дві українські школи (в селах Золотоноші Стерлітамацького району і Санжарівці Чишмінського району). Активно діяло й Башкирське республіканське товариство «Кобзар» [2].

Деякі зрушення відбувалися в Сибіру і на Далекому Сході. Наприклад, в Іркутській області працював національний центр «Клекіт», який проводив роботу, спрямовану збереження мови і народних традицій українців. В Уренгої (Тюменська область) видавалася газета українською мовою «Українське слово», двічі на тиждень місцеве телебачення організовувало транслявання українських передач. На Сахаліні було засновано українське товариство «Київська Русь», в Хабаровську функціонувало товариство української мови імені Тараса Шевченка. У Біробіджані обласний фонд культури пропагував українську мову та культуру серед українців Далекого Сходу. В цьому місті діяв Клуб української культури «Світанок». В Якутську працювало Українське громадсько-культурне земляцтво імені Т. Шевченка, селищі міського типу Нерюнїнського району Чульман-І - осередок Просвіти «Струмок». На Далекому Сході було створено Українське культурне товариство «Славутич-Колима» [3].

Водночас, в першій половині 90-х років ХХ століття спостерігається занепад культурного життя української національної меншини в Російській Федерації. Так, при частці українців у 3% (4,36 млн. чоловік) від загальної чисельності російського населення станом на 1997-1998 роки в Росії не функціонувало жодної державної україномовної школи [5]. Така ж ситуація спостерігалася і з проблеми вивчення української мови у державних вищих навчальних закладах Російської Федерації та підготовки фахівців з української мови та літератури. На цей ж період питома вага студентів, які навчалися українською мовою в Росії складала 0%. В означений час в Російській Федерації не було жодного державного українського театру. Аналогічний стан речей спостерігався і з функціонуванням української мови в російських засобах масової інформації. В даний період не видавалося жодної державної україномовної газети чи журналу. І зрозуміло, на державному телебаченні Росії не транслювалося жодної програми українською мовою.

Результати досліджень становища українців в Російській Федерації, що проводилися вітчизняними фахівцями, можна в цілому викласти в наступній тезі: більшість з них не мають можливості, а іноді бояться користуватися елементарними, визнаними в усьому світі правами національних меншин .

До кінця 1990-х років ситуацію вдалося дещо виправити. За період 1993- 1995 роки в Росії починають створюватися українські громадські об'єднання. Якщо у 1992 році їх кількість становила 28, то на початок 1995 року у 40 республіках, краях і областях Російської Федерації діяли 73 українських громадських об'єднання, 32 з них були зареєстровані у встановленому законодавством порядку. Найбільше українських громад було створено у Москві - 6, по 2 і більше в Республіках Комі та Саха (Якутія), Краснодарському, Красноярському та Приморському краях, Магаданській, Мурманській, Новосибірській, Сахалінській і Тюменській областях [3].

Логічним етапом процесу самоорганізації стало проведення у жовтні 1993 року першого Конгресу українців Російської Федерації і створення Об'єднання українців Росії

(ОУР), реєстрація статуту якого згідно з російським законодавством, відбулась у березні 1994 року. В жовтні 1997 року було проведено другий Конгрес українців Російської Федерації, який проголосив створення національно-культурної автономії українців [5].

Із загальної кількості об'єднань 14 релігійних (громади Української греко-католицької церкви у Москві, Прокоп'євську та Новокузнецьку Кемеровської області, а також Української православної церкви Київського патріархату в Ногінську і Москві, а також у Курській та Белгородській областях); одне молодіжне (Український молодіжний клуб у Москві); одне жіноче (Союз українок Башкортостану «Берегиня»); сім профільних (Спілка аматорів української музики, Українська народна хорова капела, Театр української музики «Чуєш брате мій...», Український національний освітній центр, Український історичний клуб та секція українських філателістів у Москві й Башкирська крайова спілка професійних учителів); 79 національно-культурних організацій з широким колом діяльності [5].

Станом на 2000 рік національно-культурні потреби українців в Російській Федерації задовольняло 90 українських громадсько-культурних товариств. Серед них відзначалися «Кобзар» в Уфі, «Єдина Батьківщина» в Сургуті, «Товариство імені Т. Шевченка» в Санкт-Петербурзі. Працювали Товариства української культури в Тюмені, Томбоську, Новому Уренгої, Москві. Проте, жодне з них не проводило активної національно-культурної діяльності і не відзначалося значною чисельністю.

Український інформаційний простір в Росії представлений здебільшого локально. Так, в Російській Федерації станом на 2000 рік видавалися такі українські газети «Український кур'єр» та «Український вибір» (Москва), «Рідне слово» (Челябінськ), «Українець на зеленому кліні» (Владивосток), «Козацьке слово» (Краснодар). Трансляція радіопередач українською мовою здійснювалася Всесвітньою службою «Радіо-Україна» [3].

На 2003 рік інформаційно-культурні потреби українців у Москві задовольнялися лише програмою «Співуча Україна», яка за сприяння українського посольства в Російській Федерації звучить на хвилях «Радіо Росії». Цю передачу можна слухати щопершого та щотретього понеділка кожного місяця о 10:00 та о 21:30. На державному телебаченні україномовний ефір взагалі не представлений.

Українська мова викладається в Тюменському університеті, в Башкирії, Белгороді, Новому Уренгої і Нижньовартовську. Українську мову, як іноземну, вивчають, зокрема, в Московському інституті міжнародних відносин та Московському державному лінгвістичному університеті переважно майбутні дипломати та вчені. Як зазначає викладач цього предмета Галина Лісна, серед її студентів немає жодного українця. Поодинокі випадки створення українських класів та недільних шкіл (в Республіці Башкортостан, Республіці Комі, Томській області, Самарі), за словами виконуючого директора Українського центру гуманітарної інформації «Світогляд» Т. Є. Гальченко, є й досі винятком.

З наведених даних можна зробити висновок, що в Росії на сьогодні ще не було вироблено державної системи українського шкільництва, культурно-освітніх закладів, преси, радіо та телебачення рідною мовою української національної меншини - всього того, чим широко користуються росіяни в Україні.

Однак, такий стан речей не обумовлюється низькою активністю української національної меншини Росії у відстоюванні своїх національно-культурних прав. Так, протягом останніх років було здійснено декілька спроб у цьому напрямі. Найпотужнішою з них може вважатися розробка у 1998 році Об'єднання українців Росії спільно з Міністерством у справах федерації національностей та міграційної підтримки Російської Федерації «Федеральної програми розвитку української культури» з конкретними заходами, проте вона й досі не була затверджена урядом, оскільки не знайшла підтримки Міністерства економіки Російської Федерації.

Таким чином, вивчаючи проблему задоволення національно-культурних потреб української національної меншини в Російській Федерації, можна прийти до таких висновків:

- розвиток та діяльність українських національно-культурних громад в Росії не підтримується з боку державної влади. Зустрічаються лише поодинокі випадки реальної допомоги, що здійснювало керівництво Російської Федерації для задоволення культурних потреб етнічних українців в формі, скажімо, проведення курсів для вчителів українських класів;

- основна робота, що спрямована на підтримку та розвиток української культури та освіти в Росії, на задоволення національно-культурних потреб місцевого українського населення здійснюється передусім силами українських громадських національно-культурних об'єднань, переважна більшість яких входить до Об'єднання українців Росії. В той же час національно-патріотичне пропагування української культури в даному товаристві гальмується обмеженістю, а іноді і відсутністю матеріальної бази, джерел фінансування української культурно-просвітницької спільноти;

- оскільки учительські кадри для української школи в Росії не готуються, а підручники не видаються, головною у справі національної освіти українців в Російській Федерації постає проблема вчителя. Через це необхідна домовленість про допомогу та взаємодію з українськими партнерами. Адже без висококваліфікованих учителів школи можуть швидко дискредитувати себе і занепасти;

- задля гармонійного розвитку української освіти в Росії дане питання має розглядатися в контексті створення сприятливого національно-культурного середовища. Скажімо, одночасно з українськими шкільними закладами чи осередками повинні створюватися й українські бібліотеки, книгарні, театри, кінотеатри, україномовні мас-медіа, дитячі садки з етнокультурним ухилом.

Порівнюючи в цілому становище російської національної меншини в Україні та української в Росії, слід відзначити, що українська національна меншина на відміну від російських об'єднань в Україні, діяльність яких характеризується значним рівнем політизації, утворює товариства суто національно-культурного спрямування. Серед напрямків їх роботи конструктивна взаємодія з органами державної влади Росії спрямована на збереження й розвиток української культури, мови та освіти; видання і розповсюдження української преси та літератури, розвиток бібліотечної справи; захист інтересів та надання допомоги українцям-переселенцям, які важко адаптуються в новому середовищі.

Однак навіть такі заходи української спільноти, спрямовані на збереження національної самобутності українців, викликають спротив російської влади. Свідченням чого стало намагання владних структур Росії ліквідувати дві найбільші українські громадські неурядові організації – Федеральну національно-культурну автономію українців Росії і Об'єднання українців Росії, а також припинити діяльність Бібліотеки української літератури у Москві. На це звернув увагу міжнародної громадськості Світовий конгрес українців (СКУ), керівництво якого 4 січня 2011 р. надіслало Меморандуми про утиски прав української національної меншини в Росії: верховному комісару Організації Об'єднаних Націй з прав людини Наванатем Піллай, директорові Бюро демократичних інституцій та людських прав Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) Джанезу Ленарчику, верховному комісарові у справах національних меншин ОБСЄ Кнуту Воллебеку, голові Підкомітету Європейського парламенту з питань прав людини Гейді Гауталі, голові делегації Європарламенту до Комітету парламентського співробітництва ЄС-Росія Кнуту Флекенштейну, комісарові Ради Європи з прав людини Томасу Гаммарбергу та президентові Консультативного комітету Ради Європи щодо Рамкової конвенції про захист національних меншин Райнеру Гофману, - повідомляє УНІАН.

СКУ також надіслав копії вищеназваних Меморандумів Президентові України Віктору Януковичу і Послові України в Росії Володимиру Єльченку та закликав Українську державу захистити свою національну меншину. «Світовий конгрес українців закликає міжнародне співтовариство, Україну та свої складові організації відреагувати на неприпустимі дії Росії стосовно української національної меншини та стати на захист її людських і національних прав», – заявив президент СКУ Євген Чолій [6].

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що забезпечення культурних прав українців в Росії потребує особливої турботи Української держави. Хоча на перший погляд у цій сфері вже доволі багато зроблено, проте стан культурних прав української меншини в РФ аж ніяк не відповідає міжнародним стандартам, стану з забезпеченням прав росіян в Україні та і просто здоровому глузду, адже статус української меншини в Росії жодним чином не відповідає її реальних потребам.

Список джерел та літератури

1. Росіяни в Україні та українці в Росії: спроби порівняльного аналізу/ Режим доступу: <http://aropok.narod.ru/business.html>
2. Ідзьо В. Українська діаспора в Росії. Історія, наука, релігія. – Львів: БАК.– 2002.–304с.
3. Пашков М., Чалый В. Украина-российские отношения: взгляд с Украины / Европейский вектор российско-украинских отношений. // Сайт Центру Разумкова / Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=129
4. Украина и Россия: современное состояние и перспективы взаимоотношений// Сайт Центру Разумкова/ Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=130
5. Великоруси в Україні та українці у Великоросії: спроби порівняльного аналізу/ Режим доступу: <http://surma.mou.su/publ/1-1-0-392>.
6. Світовий конгрес українців закликає до захисту прав українців у Росії / Режим доступу // <http://zik.com.ua/ua/news/2011/01/05/265465>